

Posavec, Ana-Marija

REPREZENTACIJA RATNIH ISKUSTAVA U ROMANU
BLOCKBUSTER ZORANA ŽMIRIĆA

Uvod

Hrvatska je suvremena književnost početkom devedesetih godina prošloga stoljeća napustila postavljene okvire književne postmoderne zbog suočavanja s ratnom stvarnošću. U to se vrijeme javljaju tekstovi ratne tematike, prvenstveno vezani za neposredna iskustva Domovinskoga rata. Već se 1991. objavljuju prozna djela koja nastoje obuhvatiti, konzervirati, sačuvati sjećanje na egzistencijalnu ugrozu građana, mnoge traumatične ratne događaje, gubitke, stradanja civilnoga stanovništva, iskustvo progonstva te razaranja gradova i sela; u književnoj se sferi piše „stvarnosna proza“¹. Vremenskim odmakom, kako uviđaju autori raznih povijesti hrvatske književnosti (Nemec, Bagić i dr.), znanstvenici i teoretičari (J. Matanović, N. Badurina, A. Zlatar, G. Rem, H. Sablić Tomić) te relevantna književna kritika (D. Primorac, J. Pogačnik), u hrvatskoj se suvremenoj književnosti javljaju imena koja na drukčiji način sagledavaju ratno razdoblje i događaje, reprezentiraju ratno iskustvo iz drukčijih pozicija i perspektiva raznolikih likova te uspješnije kombiniraju fikciju i faksiju što rezultira kvalitetnijim literarnim dosezima u sferi suvremene književnosti.

Korpusu suvremenih hrvatskih romana s temom Domovinskoga rata pripada i roman *Blockbuster*² (2009.) riječkoga književnika Zorana Žmirića. Tematizirajući vojničko djelovanje na ratištu, vojne operacije i izviđačke akcije, neočekivane susrete i sudbinske zaokrete, moralne dvojbe pripadnika jedne vojne jedinice (ujedno i starih kvartovskih znanaca, prijatelja) i ratno ludilo koje izobličuje čovjekovu svijest, a samim time i njegovo djelovanje, roman otvara mnoga zanimljiva pitanja i na pragu prvoga desetljeća dvadeset i prvoga stoljeća daje drukčiji uvid u osobnost likova vojnika, njihove preokupacije te raznolikosti karaktera.

Roman je nakon objavljivanja nagrađen te kritički pohvalno ocijenjen. Kritičar Strahimir Primorac navodi da je *Blockbuster* „izvrsno napisan akcijski ratni roman“ koji je „svojom brutalnošću prije svega snažan antiratni signal.“³ Književni kritičar Davor Šišović ističe da je *Blockbuster* jedan od romana koji su „rat smjestili tamo gdje je najviše udarao“⁴ implicirajući na „najneposrednije aktere“ rata, dakle, vojnike koji su mahom još golobradi poslani na bojište,

¹ Termin „stvarnosna proza“ uveo je među prvima Miljenko Jergović najprije u svojim novinskim tekstovima.

² Zoran Žmirić (1969.) riječki je književnik koji za roman *Blockbuster* (2009.) dobiva nagradu „Književno pero“ za knjigu godine (2010.), ujedno je i finalist T-portalove književne nagrade za najbolji roman te finalist VBZ-ove nagrade za najbolji neobjavljeni rukopis.

³ Primorac, Strahimir. *Govor krize: slika društva u kaosu*:

<https://www.matica.hr/vijenac/412/govor-krize-slika-drustva-u-kaosu-2641/> Vijenac, 412., 2009.

⁴ Šišović, Davor. *Tragedija zablude*, Glas Istre:

<https://blog.dnevnik.hr/knjigazaplazu/2010/02/1627246093/tragedija-zablude.html>, 2009.

odazivajući se svojim djelovanjem na „poziv domovine“⁵. Matko Vladanović ukazuje na mnoštvo filmskih citata i intertekstualnih punktova koji upotpunjuju ovaj ratni prozopis što potvrđuje i znakovit naslov romana⁶. Vladanović također ocjenjuje da je prikazani rat u Žmirićevu romanu prije svega „samo nominalno Domovinski“⁷ upozoravajući na to da u tekstu „nema nacionalne patetike i izljeva domovinske patnje, nema brutalnih optužbi ni potrage za odgovornima“ te da je rat prikazan „karakteristično ljudskim projektom“ bez jasnoga smisla koji ne vodi nikamo osim do samouništenja.

U kontekstu suvremenih hrvatskih romana s temom nedavnoga rata, Žmirićev roman *Blockbuster* zanimljiv je također i kao djelo u kojemu se tematizira iskustvo amnezije⁸ kao rezultata doživljene traume te s gubitkom sjećanja otvara problematiku gubitka identiteta, uz nagovještaj PTSP-a koji pripovjedač, ujedno i glavni (neimenovani) lik romana najavljuje i problematizira iz svoje sadašnjosti. Također se kroz različite pripovjedne vizure oblikuju i isprepleću individualna ratna iskustva vojnika u vojničkoj klapi, koja u određenim trenucima postaju vezivno tkivo vojničke zajednice i motivacija za daljnja djelovanja koja, što duže traju, to likove vojnika usmjeravaju prelaženju granice „normalnoga“.

Pripovjedačka pozicija i modusi pamćenja ratnoga iskustva

Središnja tema romana Zorana Žmirića, koncipirana je u dvadeset i tri poglavlja te fokusirana na ratno iskustvo jednoga vojnika s prve crte ratišta. Neimenovani pripovjedač, dakle lik vojnika koji sudbinu i ratno iskustvo usmjerava čitatelju, ujedno je i dijeli s ostalim likovima u romanu te upućuje na to da se izneseno individualno ratno iskustvo isprepleće s iskustvima ostalih vojnika, stvarajući na taj način ratničko iskustvo jednoga vojničkoga kolektiva. U skladu s takvim narativnim postupcima, u romanu je moguće detektirati određene strategije pamćenja. Žmirićev ratni roman s antiratnom temom može se razmatrati polazeći od dvaju suvremenih koncepata razvijenih unutar književnih studija pamćenja, a to su *pamćenje u književnosti* i *proza pamćenja*. Prvi koncept zagovara njemačka teoretičarka Astrid Erll smatrajući da je književnost jedan od ključnih medija oblikovanja pamćenja te da upravo književnost ima mogućnost aktivno oblikovati kulturno pamćenje.⁹ Promišljanje o književnosti kao mediju pamćenja potvrđuje

⁵ Žmirić, Zoran: *Blockbuster*, V. B. Z. d.o.o. Zagreb, Zagreb, 2009. str. 32.

⁶ *Blockbuster* (engl. *block-buster*) u englesko hrvatskom rječniku označava tešku avionsku bombu, a u filmskom kontekstu veoma popularan i skup dugometražni film koji zadovoljava interese publike. Osim naslova romana, koji značenjski implicira na moguć sadržaj akcijskog filma, vidljivi su i ostali intertekstualni kodovi (prišivak na rukavu vojnika s rječju *Blockbuster* te nadimak skupine vojnih policajaca – *Blockbusters*, s predvodnikom koji je nekadašnji vlasnik kvartovske videoteke); tim se motivima autor romana poigrava te ih iskorištava kao semantičke pojačivače.

⁷ Vladanović, Matko. 2009. Kritika 52: Zoran Žmirić, <https://klub.books.hr/kritike/kritika-52-zoran-zmiric>

⁸ Amnezija (grč. *amnesia* – nesjećanje) grč. *amnesia* – nesjećanje), u psihologijskom rječniku definira se kao gubitak pamćenja za određeno vremensko razdoblje ili određene događaje; može se javiti kao posljedica traume ili fizioloških promjena u mozgu, ali i kao posljedica jakog neugodnog čuvstva. Usp. Petz, 2005.

⁹ Erll, Astrid: *Memory in culture*, Palgrave Macmillan, London, 2011. str. 82.

u svojim radovima i teoretičar Dejan Durić navodeći da se „pamćenje u književnosti temelji na mimetičkom modelu pamćenja i književnosti.“¹⁰ Nadostavljajući se na koncept *pamćenja u književnosti*, teoretičarka Birgit Neumann uvodi termin *proza (fiction) pamćenja* koja se tumači dvojako i odnosi se na „književne nereferencijalne tekstove koji opisuju rad pamćenja“ te na „priče koje pojedinci ili kulture pripovijedaju o svojoj prošlosti“¹¹ kako bi izgradile ili utvrdile postojeći identitet prema elementima „imaginativne (re)konstrukcije prošlosti koje odgovaraju sadašnjim potrebama.“¹² Naratološka razmatranja o strukturiranju proznih tekstova mogu se razmatrati, prema Neumann, kroz narativne strategije i postupke poput problematiziranja i propitivanja strukture vremena, strukture pripovjedačke funkcije, strukture perspektive, semantizacije prostora te metafore pamćenja.¹³ Takvi postupci ukazuju na specifičnu analeptičku organizaciju teksta kojom se stvara viševremenost.¹⁴ Različitim vremenskim planovima organiziraju se i dva načina slaganja analepsi – kronološki i nekronološki. Kronološki analeptički slijed podrazumijeva uspostavljanje logike i reda; stvaranju koherentne i zaoružene cjeline – životne priče. Nekronološko slaganje analepsi naglašava „subjektivno iskustvo vremena“ gdje nerijetko izostaje logični slijed i na taj se način naglašava kaotičan način rada pamćenja koje se ne podvrgava kronološkim konceptima¹⁵. Pamćenje rata u Žmircićevu romanu usmjereno je na reprezentiranje iskustava neimenovanog protagonista, vojnika s prve crte ratišta, koji cijelu priču iznosi kroz glas intradijegetskoga i homodijegetskoga pripovjedača, uz odabrane monološko-asocijativne tehnike i komentare. Identitet junaka *Blockbustera* reprezentira se njegovom vojničkom pozicijom za vrijeme ratnih zbivanja. Taj narativni koloplet nadopunjuju i uspomene na događaje svojstvene vremenu prije rata. U romanu se pripovjedačeva narativna sadašnjost (vrijeme pripovijedanja nakon rata) prepleće s dvama stupnjevima narativne prošlosti (razdoblje rata i vrijeme prije rata). U romanu se nastoji održati kronološki analeptički slijed, ali nerijetko iz uspostavljenoga vremenskoga okvira pripovjedni glas istupa u razdoblje prije rata, kao i u sudbine likova nakon završetka rata, u sadašnjosti iz koje pripovjedač pripovijeda. Iako se pripovjedač u prvoj osobi nerijetko povezuje s konceptom nepouzdanе naracije, pripovjedni glas *Blockbustera* nastoji izbjeći takvu stereotipizaciju detaljizirajući svaki ispričani događaj. Vidljiva je i identitetska transgresija¹⁶ junaka; od običnog kvartovskog mladića, strastvenoga filmofila i studenta koji slobodno vrijeme provodi s društvom, iskustvo s ratišta oblikuje vojnika spremnog neprijatelju oduzeti život i istodobno se boriti za svoj, nastojeći preživjeti izazove

¹⁰ Durić, Dejan: *Između književnosti i pamćenja: prisjećanje zaboravljenoga*, Filozofski fakultet sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2018. str. 49.

¹¹ Neumann, Birgit: *The Literary Representation of Memory*, In: *Media and Cultural Memory*, Berlin i New York, 2008., str. 334.

¹² Isto, str. 334.

¹³ Isto, str. 335.

¹⁴ Isto, str. 336.

¹⁵ Isto, str. 336.

¹⁶ Teoretičarka C. R. Foust smatra da se pojam transgresije općenito odnosi na „diskurzivne radnje koje prelaze granice ili krše ograničenja“ (2010, 3) Nadostavljajući se na čitanja M. Foucaulta također navodi i da „transgresija redefinira linije razlikovanja, dajući novo značenje identitetima i društvenim praksama.“ (2010, 3)

ratnoga vihora, trijezneći se istovremeno od ionako blijedog domoljubnog zanosa i dragovoljne žrtve vlastita života za domovinu.

Astrid Erll izdvaja nekoliko modusa pamćenja u procesu oblikovanja književnih tekstova. Navodi da se reprezentiranje prošlosti kroz književna djela može ostvariti u raznolikim kombinacijama iskustvenog, monumentalnog, antagonističkog, historicističkog i refleksivnog modusa¹⁷. U Žmirićevu je romanu najzastupljeniji iskustveni modus, iščitljiv prvenstveno karakterističnom reprezentacijom prošlosti kroz proživljeno iskustvo¹⁸, evociranjem živućega pamćenja¹⁹ te naracijom pripovjedača u prvoj osobi.²⁰ Svrha iskustvenoga modusa u književnome djelu jest prikazati glavni izvor komunikacijskoga pamćenja²¹, odnosno autobiografsko i epizodičko sjećanje svjedoka kroz procese narativizacije.²²

Proživljeno ratno iskustvo glavnoga junaka *Blockbustera*, može se sagledavati i kao testimonijalni iskaz pripovjedača svjedoka koji pripovijedanje započinje opisom izviđačke vojne akcije, a testimonijalno iskazivanje i rekonstruiranje proživljenih događaja dominira cijelim romanom. Izviđačka akcija ubrzo postaje upad u neprijateljsku zasjedu te borbu za preživljavanje koja završava gubitkom najrazboritijega vojnika među ostalima. Rekreativiranje tog događaja kroz prisjećanje usko je vezano s osjećajem dezorijentiranosti, straha i osamljenosti. Iskustveni modus oblikovan je i kroz bliski susret s neprijateljem, probuđeni ratnički inat i neobičnu svijest lika vojnika o ulozi čovjeka u ratu: „Glas me dozvaio svijesti. Odlučio sam se priditi i umrijeti na nogama, ma koliko drhtave i zapišane bile. Zinuo sam da mu opsujem mater dok se ustajem, da mu dam do znanja kako to što ću skončati tu u mraku, i to što će on odavde otići živ, u konačnici ne znači da je i po čemu zaslužio biti na tom mjestu na kojem jest. Jer da se sudbina malo drukčije poigrala, uloge bi bile zamijenjene i ja bih držao njegov život na nišanu.“²³

Iskustveni se modus također bazira i na detaljnoj prezentaciji svakodnevice proživljenog razdoblja; dugi su odlomci usmjereni na doživljaje *proživljenoga (iskustvenoga)* Ja kako bi se prenijelo (i rekonstruiralo) utjelovljeno, naizgled neposredno iskustvo. Pripovjedački, ujedno i testimonijalni glas u Žmirićevu romanu, nerijetko iznosi obrise vojničke svakodnevice, vojničkih navika te trauma s kojima se vojnici na ratištu suočavaju: „Svaki tjedan nas je bilo manje za jednog čovjeka. Novi su tada rijetko dolazili pa smo se spojili s vojnom policijom dijeleći usput sve zadatke. (...) Nakon malo vremena, četiri sata koje je svatko od nas imao na raspolaganju većina je počela provoditi za stolom. Ispočetka se pilo nazdravljajući. Za pokojne, za nove, za povratak, za obitelj, za djecu koju nismo

¹⁷ Erll: 2011, 158–159.

¹⁸ Isto, str. 158.

¹⁹ Isto, str. 158.

²⁰ Isto, str. 158.

²¹ Pod terminom *kommunikacijskoga pamćenja* teoretičar i egiptolog Jan Assmann podrazumijeva nedavno (recentno) sjećanje živih svjedoka vremena, njihovu međusobnu interakciju kroz određene komunikacijske prakse i istaknuti iskustveni horizont koji dijele kao pojedinci (Assmann, 2006, str. 63.)

²² Erll, 2011, str. 85.

²³ Žmirić, 2009, str. 23.

imali, za kraj rata. No nedugo zatim počelo se piti bez zdravice, a razloga nitko nije tražio. (...) Tišinu bi samo sporadično prekinulo «Daj vatre», nakon čega bi na trenutak u tami bljesnulo nečije izgužvano lice. Tišinu su ispunjavali zvuci istakanja tekućine iz boce, ispuhivanja cigaretnog dima i tiho nakašljavanje.²⁴

Refleksivni modus usredotočuje se na procese pamćenja i prisjećanja, kroz primjer eksplicitnih pripovjedačkih komentara o radu pamćenja, metaforama pamćenja ili suprotstavljanja različitih verzija prošlosti.²⁵ Ovaj je modus u Žmirićevu romanu vidljiv kroz restrospektivne epizode neimenovanog, pripovjednog iskustvenog Ja, koji osim iznošenja iskustava s ratišta propituje procese prisjećanja i zaboravljanja; tijekom bijega od neprijatelja i za vrijeme neprijateljskoga napada, pripovjedni glas potvrđuje da nije ni pomislio na Šimu, vojnika koji je jedini ostao u podrumu pilane i poginuo; sjećanja mu naviru tek godinama kasnije u trenutcima mira. Prilikom susreta s britanskim novinarima, čiji je zadatak bio ovjekovječiti ratno stanje na odabranom prostoru, zabilježiti pojedine izjave i zamrznuti lica pojedinih vojnika, protagonist shvaća opasnost jednostranoga prikaza ratnika i problem iskrivljavanja činjenica koje se mogu zlorabiti u bližoj i daljoj budućnosti: „Radio bi javljao kako je do večeri na nas palo više tisuća projektila, baš kad smo znali zaključiti da je dan prošao iznimno mirno. No očito je svatko na svoj način vodio ovaj rat, i tukao se oružjem s kojim se najbolje snalazio.“²⁶

Trauma, identitet, invaliditet

Osvrćući se na psihofizičke posljedice pojedinih likova vojnika u romanu Zorana Žmirića, rezultiranih prvenstveno ratnim traumama u sklopu ratnoga iskustva, zanimljivo je u romanu detektirati te kroz roman proučavati i problematiku invaliditeta koja postaje dio njihova identiteta. Suvremeni teoretičari poput Lennarda J. Davisa (2014), Alice Hall (2016), Kristine Peternai Andrić (2019) i drugih, u kontekstu studija invaliditeta fenomen invaliditeta promatraju i proučavaju kao društveno-kulturni kontekst te povijesno promjenjivi koncept; invaliditet se više promatra kao fiksni, već kao promjenjivi, fluidni dio identiteta. Studiji invaliditeta izdvajaju medicinski model i socijalni (društveni) model invaliditeta.²⁷ U Žmirićevu je romanu evidentno da se likovi, mahom mladići bez prijašnjeg ratnog iskustva i valjane vojničke obuke, nalaze u jeku ratnih događanja te su suočeni s gubitcima suboraca, iznenadnim granatiranjima, izravnim susretima s neprijateljima, bezizlaznim situacijama gdje brze reakcije i valjane procjene, u danom trenutku, spašavaju živote. Pojedini likovi suočeni su s nezavidnim situacijama koje ostavljaju traga na njihovim identitetima: ozeblane koje izazivaju odumiranje udova i njihovo amputiranje operativnim zahvatom

²⁴ Žmirić, 2009, str. 55.

²⁵ Erll, 2011, str. 159.

²⁶ Žmirić, 2009, str. 51.

²⁷ Medicinskom modelu invaliditeta, prema kojemu se invaliditet obilježava nedostatkom, manjkavošću, patološkim te uza nj uvijek vezuje proces medikalizacije, rehabilitacije ili prikriivanje stanja, suprotstavljen je u suvremenim studijima invaliditeta tzv. socijalni model invaliditeta kojim se fenomen invaliditeta promatra kao identitet nastao unutar društvenih procesa te se ističe da je u prvom planu izložen status osoba s invaliditetom kao manjine. Usp. K. Peternai Andrić (2019, str. 151.)

(vojnik Amidža); psihičko rasulo potaknuto izlaganjem ratnoj svakodnevnici koje rezultira „tjelesnim oslobađanjem“ u obliku jednonoćnog upražnjavanja grupnog seksa u vojničkoj spavaonici (psihologinja Majda); psihička trauma doživljena nakon brutalnoga ubojstva djeteta pred vlastitim očima rezultira jednim od oblika disocijativnoga poremećaja (Ludi Mile) te primjer lika vojnika Bezimenog (naknadno preimenovanog u Bornu) koji uslijed napada na tenk zadobiva udarac u glavu što dovodi do disocijativne amnezije (do kraja romana ne zna se je li u pitanju lakunarna ili retrogradna amnezija) te disocijativnim poremećajem identiteta što mu tijekom cijeloga romana stvara nelagodu i neugodnosti jer ni sam ne može razabrati pripada li jednoj ili drugoj (neprijateljskoj) vojnoj jedinici. U performativno diskurzivnom kontekstu tvorbe identiteta navedenih likova, iskoristiva je teza teoretičarke Alice Hall da „osoba može postati onesposobljena odjednom, privremeno i u bilo kojem trenutku u životu. Invaliditeti mogu biti nevidljivi, a većina invalidnosti stječe se tijekom života, a ne rođenjem.“²⁸ Otvara se i pitanje kako se prema tim pojavama odnosi vojnički kolektiv u romanu. Amidža zbog svoje invalidnosti nije više sposoban ratovati, razdužen je i upućen na rehabilitaciju; njegov se invaliditet potvrđuje procesom medikalizacije, naknadnim odlikovanjem za hrabrost te razgovorom s nadređenima gdje se crnim humorom i izrugivanjem osvrnuo na amputaciju nožnih prstiju. Tjelesno je oštećenje, u ovom slučaju, funkcionalno ograničenje, a invaliditet kao identitet nastaje kroz društvene procese.²⁹ Ludi Mile ostaje bez valjane medicinske i psihološke pomoći, kao i Bezimeni (Borna/ Max) koji je pak u njemu nepoznatom vojničkom kolektivu prihvaćen, bez obzira na amneziju zbog iskazivanja vlastitih sposobnosti te dokazivanja sebe kao pouzdana vojnika posvećenoga cilju – borbi protiv neprijatelja. Psihologinja je Majda nakon burne noći, kako saznajemo iz pripovjedačeva prisjećanja na razgovor s tajnicom u gradskom zapovjedništvu, (p)ostala stigmatiziranom žrtvom slučaja, pojedinac koji je doživio urušavanje identiteta, ali i „društvenu smrt“. Informacija o njezinoj nepovratno narušenoj karijeri samo potvrđuje da je u društvu, koje je uspostavilo norme i konvencije „normalnoga“ ponašanja, njezino ponašanje okarakterizirano kao „nenormalno“, ujedno i nemoralno. Kristina Peternai Andrić, u pojašnjavanju uloge stigmatizacija osoba s invaliditetom, nadostavljaajući se na tumačenja Ervinga Goffmana,³⁰ navodi da „ako uloga što ju je pojedinac zauzeo nije kompatibilna s odgovarajućim vrijednosnim poretkom, društvo djeluje u namjeri reguliranja ili preusmjerenja identitete tvorbe, subjekte marginalizira ili stigmatizira. Majdin je put, nakon psihičkoga pucanja, određen zazorom drugih, posebice onih udaljenih od ratne opasnosti. Cjelokupni događaj izazvao je ogovaranje, prokazivanje, osudu i nerazumijevanje okoline. Pripovjedački glas, ujedno i promatrač događaja, navodi da pripadnici vojničkoga kolektiva 199-e izviđačke postrojbe psihologinju nisu osudili, već su doživjeli svojevrsnu „kolektivnu halucinaciju“, a upravo protagonist

²⁸ Hall, Alice: *Literature and disability*, Routledge, London i New York, 2016. str. 6.

²⁹ Peternai Andrić, Kristina: *Pripovijedanje, identitet, invaliditet*, MeandarMedia, Zagreb, 2019. str. 149.

³⁰ Erving Goffmann pinoir je u uvođenju stigme i problematiziranja stigmatizacije u širi istraživački kontekst monografijom *Stigma: bilješke o postupanju s oštećenim (narušenim) identitetom* objavljenim 1963. Detaljnije v. u Peternai Andrić K. (2019, 180–181.)

za „neadekvatno“ Majdino ponašanje pronalazi razumijevanje, čak i djelomično opravdanje: „ (...) žena koja je bez razmišljanja, hrabro i odlučno došla na bojište među ljude koji su pod utjecajem rata u kratkom roku postali napola divlji i ljudi, u ovom je času bila najluđa osoba pod našim krovom. Žena koja je sigurnost civilstva svojevrijedno zamijenila rizikom gubljenja života, u biti nije bila ništa drukčija od nas. Svi smo mi napravili isto, bez razmišljanja, bez kalkulacije (...) Njezini su ventili otkazali jednako kao i naši, s jedinom razlikom što su naši popuštali mjesecima, a njezin je prozviždao u jednome danu.“³¹

U romanu Blockbuster se na primjeru homodijegetičkoga intradijegetskoga pripovjedača također ukazuje na problematiku posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) koji se, prema poziciji pripovjedača, javlja u narativnoj sadašnjosti. U tom se primjeru diskretno naglašavaju poremećaji nastali uslijed izloženosti ratnim događajima, životno ugrožujućim iskustvima te nemogućnošću prorađe traume dok rat traje. Ne saznajemo kako glavni junak, koji pripovijeda priču, funkcionira nakon rata i u romanu se ne dobiva informacija o dodatnim psihofizičkim oštećenjima, ali nemirni snovi i sjećanje na poginule suborce, kao i (katkad namjerno) mokrenje u krevet signaliziraju postojanje određenih poremećaja nastalih uslijed ratnoga iskustva s ratišta:

„Tisućama puta nakon te večeri, kad god bih osjetio pritisak na mjehuru, sjetio sam se trenutka kad sam prestravljen i oduzet od straha, osjetio bizarnu ugodu izazvanu toplinom vlastite mokraće. Na Dušni dan iduće godine, čvrsto spavajući u svom krevetu, probudila me vlaga. Nisam sanjao, ničim izazvano poteklo je iz mene. Danas mi se pak dogodi da se namjerno popišam u krevet. U polusnu. Zadovoljan što to mogu učiniti.“³²

Figura vojnika

U romanima s ratnom tematikom neizostavni su likovi (figure) vojnika. Nerijetko su nositelji narativa i pokretači radnje, a proživljeno ratno iskustvo uglavnom biva temeljem za oblikovanje ratne priče kroz procese prisjećanja i rekonstrukciju odabranih događaja. Žmirićev roman tematizira skupinu vojnika 199-e izviđačke postrojbe, koju čine mahom mladi muškarci što se uglavnom otprije poznaju. Takav vojnički kolektiv ostvaruje povezanost koja se narušava gotovo svakoga dana, kada netko od njih pogiba, a na mjesto poginuloga dolazi drugi, novi vojnici.

Povjerničar i teoretičar George L. Mosse u svojim studijama istražuje Prvi i Drugi svjetski rat, osvrćući se na njihov prikaz kroz književnost, javnu i intimnu sferu svjedoka te ponajviše vojnika i zaključuje da dolazi do konstruiranja specifičnoga mita ratnoga iskustva, a nastaje iz stvarnog ratnog iskustva u prisutnosti naracije³³. Nastoji objasniti na koji se način vojnici, tijekom svjetskih ratova, suočavaju sa smrću. Ujedno smatra da je iskustvo „masovne smrti“³⁴ možda najosovnije ratničko iskustvo, a nova dimenzija shvaćanja pogibije i smrti

³¹ Žmirić, 2009, str. 51.

³² Žmirić, 2009, str. 23.

³³ Isto, str. 7.

³⁴ Mosse, George L.: *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford University Press, 1990. str. 3.

kroz oba svjetska rata mijenja i tip ratovanja na zapadnom frontu. Oblikuje se kult palih vojnika³⁵ te on postaje središnji dio religije nacionalizma nakon rata³⁶. Mosse naglašava podijeljenost osjećaja preživjelih vojnika, mahom ratnih veterana; osjećaj ponosa pomiješan je s oplakivanjem te osjećajem sudjelovanja i žrtvovanja za plemenit cilj. Naglašava i kako mnogi ljudi u takvom promišljanju ne nalaze utjehu, već pokušavaju pronaći viši smisao ratnoga iskustva, opravdati pritom žrtve i gubitak.³⁷ U Žmirićevu je romanu vidljivo da se svijest vojnika o „žrtvi za domovinu“ koja treba predstavljati „plemenit cilj“ drastično mijenja; sam protagonist, koji se prisjeća te pripovijeda o iskustvima opasnosti, granatiranja, bijega od neprijatelja, akcijama izviđanja uslijed poprilično hladnoga zimskoga perioda zaključuje da „nema te stvari zbog koje bih se odrekao bilo čega, ponajmanje života. Ostati živ! Jedini cilj, jedina želja. Zato se po ovakvima kao što sam ja i ne snimaju filmovi, ne pričaju se priče.“³⁸

Pripadnici vojničkoga kolektiva u Žmirićevu su romanu povezani specifičnim oblikom *kameratizma* (engl. *camaraderie*) – vojničke solidarnosti, zajedništva, partnerstva, *drugarstva*. Vojnici 199-e postrojbe smješteni su u napuštenoj školi, preinačenoj u stožer zapovjedništva postrojbe; žive u posebnom obliku zajedništva čineći na taj način jedinstven odred koji dijeli zadatak ratovanja protiv neprijatelja, stoga i na ratištu ovise jedan o drugome kako bi preživjeli.³⁹ U opisanom vojničkom kolektivu, među pojedinim vojnicima vlada i gotovo neograničeno povjerenje, što je moguće uočiti na primjeru prijateljstva vojnika Čerkeza i maloljetnoga vojnika zvanog Brzi. Trenutke mira upotpunjavali su opasnom igrom koja je, gledajući iz pozicije „normalnoga“ nerijetko mogla kobno završiti:

- „ – A zašto njih dvojica vani pucaju?
- Kad bi pucali unutra, mogli bi ozlijediti nekoga od nas.
- A u što uopće pucaju?
- Jedan drugome u glavu. Gađaju što bliže uhu da čuju fijuk metka.
- To je tu normalno?
- Da li je normalno što smo tu gdje jesmo?“⁴⁰

Atmosfera prikazana u stožeru međusobno povezuje vojnike, ali i naglašava karakterološke paralelizme likova. Među pojedinim vojnicima prisutno je i sup(r)o(t)stavljanje autoritetima, starijim časnicima s višim činom koji određuju vrijeme i mjesto određenih akcija te donose odluke što se mahom, u ratnim vremenima, najčešće ne propituju.

U *Blockbusteru* pojavljuje se i lik vojnika koji je, zbog traumatičnog iskustva, izgubio sjećanje, a samim time i svoj identitet – lik Bezimenog (Borne). Na tragu je i teza poistovjećivanja identiteta pojedinca (lika) s njegovom životnom

³⁵ Isto, str. 7.

³⁶ Isto, str. 7.

³⁷ Isto, str. 6.

³⁸ Žmirić, 2009, str. 23.

³⁹ Mosse napominje kako kameratizam sam po sebi nije dovoljan za nadvladavanje straha i tuge u suočavanju sa sveprisutnom smrću; mnogo je primjera onih koji se od takvoga iskustva nikada nisu oporavili. Detaljnije v. u L. Mosse G. (1990, str. 5–6.)

⁴⁰ Žmirić, 2009, str. 92.

pripoviješću⁴¹, a Bornina je pripovijest ovijena velom tajne. Nevjerojatnim ratničkim sposobnostima i gorljivim napadima na neprijateljske vojne jedinice, osigurao si je mjesto u 199-oj izviđačkoj vojnoj postrojbi, a pripovjedač na kraju romana zaključuje kako je upravo gubitak pamćenja, i neznanje kojoj vojsci pripadaš, zapravo svojevrsan privilegij u vremenu „ratnoga ludila“.

Vojnički instrumentarij u suvremenim ratnim romanima podrazumijeva ukupnost uporabljenih sredstava za postizanje cilja. Vojnicima je u opisu djelovanja ratovanje, ali se u mnogim se romanima, osim raznolikog oružja koje se aktivno koristi u okršajima, te adekvatne ratničke opreme, učestalo spominju alkohol, kava, cigarete i neizostavna krunica.

Zaključak

U romanu *Blockbuster* Zorana Žmirića reprezentacijom se individualnoga ratnoga iskustva vojnika s prve crte ratišta otvaraju zanimljiva pitanja i o oblikovanju kolektivnoga vojničkoga iskustva rata. U romanu su prisutne strategije oblikovanja pamćenja kroz detektirane moduse: iskustveni i refleksivni modus. Testimonijalni iskazi pripovjedača svjedoka oblikovani su kroz međuigru viševremenosti u romanu; ukazuju na proživljena vojnička iskustva s ratišta, koje beskompromisno utječu na transgresiju identiteta likova, ali ukazuje i na simptomatičnost kameratizma među vojnicima, suprotstavljanje autoritetima te tanku granicu između hrabrosti i ludosti. Neprestanim suočavanjem sa strahom i smrću, likovi vojnika (ali i civila među vojnicima), razvijaju se i određeni oblici trauma koji nerijetko dovode do nezavidnih psihofizičkih stanja (amnezija), ali i invaliditeta (amputacija, PTSP). Višeslojnost Žmirićeva romana, odabir oblikovanja ratne priče s antiratnom poukom i kompleksnim likovima potvrđuje da suvremena hrvatska književnost još uvijek aktivno prorađuje temu Domovinskoga rata te je evidentno, prema riječima kritičara Strahimira Primorca, da „hrvatska zaraćena književnost očito još nije rekla zadnju riječ“.

Literatura

- ASSMANN Jan: *Kultura sjećanja*. In: *Kultura pamćenja i historija*, prir. Brkljačić Maja i Prlenda Sandra, Golden-Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
- DURIĆ, Dejan: *Između književnosti i pamćenja: prisjećanje zaboravljenoga*, Filozofski fakultet sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2018.
- ERLL, Astrid: *Memory in culture*, Palgrave Macmillan, London, 2011.
- FOUST R. Christina: *Transgression as a Mode of Resistance: Rethinking Social Movement in an Era of Corporate Globalization*, Lexington Books, United Kingdom, 2010.
- HALL, Alice: *Literature and disability*, Routledge, London i New York, 2016.

---

⁴¹ Peternai Andrić, K. 2019, str. 64.

- MOSSE, George L.: *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford University Press, 1990.
- NEUMANN, Birgit: *The Literary Representation of Memory*, In: *Media and Cultural Memory*, Berlin i New York, 2008., 333–343.
- PETERNAI ANDRIĆ, Kristina: *Pripovijedanje, identitet, invaliditet*, Meandar Media, Zagreb, 2019.
- PETZ, Boris. *Psihološki rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2005.
- PRIMORAC, Strahimir: *Govor krize: slika društva u kaosu*, Vijenac 412. 2009. <https://www.matica.hr/vijenac/412/govor-krize-slika-drustva-u-kaosu-2641/>
- ŠIŠOVIĆ, Davor: *Tragedija zablude*, Glas Istre, 2009. <https://blog.dnevnik.hr/knjigazaplazu/2010/02/1627246093/tragedija-zablude.html>
- VLADANOVIĆ, Matko. *Kritika 52: Zoran Žmirić*, <https://klub.books.hr/kritike/kritika-52-zoran-zmiric>, 2009.
- ŽMIRIĆ, Zoran: *Blockbuster*, V. B. Z. d.o.o. Zagreb, Zagreb, 2009.

Abstract

REPRESENTATION OF WAR EXPERIENCES IN ZORAN ŽMIRIĆ'S NOVEL *BLOCKBUSTER*

Representation of war experiences in Zoran Žmirić's novel *Blockbuster* The paper analyzes the representation of the war experiences of a group of soldiers on the front line of the battlefield during the Homeland War, depicted in the novel *Blockbuster* (2009) by the writer Zoran Žmirić. The thematization of warrior activities is based on the intertwining of military operations and scouting actions with the presentation of personal moral doubts, psychological traumas of individuals and collectives. In the novel, the characters specific to contemporary Croatian war prose are shaped in an interesting way (figures of warriors-defenders, enemies, victims, traitors, war invalids). Relying on the theoretical-methodological assumptions of selected narratological concepts, literary studies of memory and theories of disability, the paper will analyze the narrative strategies used to thematize the war experience in Žmirić's action war novel; the role of retrospective narrative episodes will be investigated, the hint of post-traumatic stress disorder (PTSD), the role of amputation metaphors, and the design and purpose of warrior instruments will be also investigated.

Keywords: war experience, Homeland War, memory, novel, soldiers